

AFGANİSTAN'DA YÖNETİM ARAYIŞLARI ve ANAYASAL GÖRÜNÜMÜ

Dr. M. Emin EMİNİ

GİRİŞ

Bugünkü Afganistan'ın varlığı ta ilk çağlara uzanır. Tarihi süreç içinde Ariyana, Hurasan ve 1747 tarihinden beri şimdiki adı ile "Afganistan" olarak varlığını korumaktadır (1).

Bir kara ülkesi olan Afganistan Orta Asya'da önemli stratejik yere ve coğrafi konuma sahiptir. Afganistan, Batı Asya ile Orta Doğu ve Orta Asya ile Basra Körfezi ve Hind Okyanusu arasında bir geçit noktasıdır. Ülkenin bu stratejik önemi, ülke etrafındaki büyük devletler arasında bir mücadeleye sebep olmuştur. Büyük devletlerin Afganistan üzerindeki bu mücadeleleri de, ülkenin karakteristiğini teşkil eden siyasi istikrarsızlığın kaynağını oluşturuyor (2).

Afganistan'ın topoğrafyası düzgün değildir. Ülke topraklarının büyük kesimini yüksek dağlar, çöller ve kurak arazi kaplamaktadır. Ülkenin yerleşim alanları dağınık olup, farklı sosyo-kültürel ve ekonomik anlayışları oluşturmaktadır. Çalkantıların ve istikrarsızlıkların ikinci ve en önemli sebebi de bu sosyal yapıdan yararlanarak feodal ve kabile hayatının sürdürülmesidir (3).

Afganistan, İngiliz empeyalizmine karşı üç savaş vermiştir. Birinci Afgan-İngiliz savaşı (1838-1842) yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu savaş İngilizlerin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Fakat bu yenilgiye rağmen İngilizlerin Çarlık Rusya'sının aktif politikasını kendi lehine canlı tutabilmek için Afganistan'ın iç işlerine müdahale etmeye devam etmiştir. Amaç yararlı sömürgesi olan Hindistan'ı dış müdahalelerden korumak, bölgede bir başka süper güç olan

(1) Mesun, Gülam Saki, Münasebet-i Beynülmelel-i Afganistan, Devlet Matbaası, Kabul, 1356-1977, s. 58-59.

(2) Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990) Cilt 1: 1914-1980), 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, s. 762, Afganlılar, bu istilalar karşısında (1879-1919) yıllar dışında daima bağımsızlığını korumuşturlar.

(3) Amîni, Mohammed Awaz, Afganistan Anayasal ve Siyasi Rejimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1985, s. 30-37, Eser sahibi 1986 yılında Bakanlar Kurulunun Kararı ile (Resmi Gazete) Türk vatandaşlığına geçmiş ve Türkçeye uygun olarak adını, Mehmet Emin Emîni olarak değiştirmiştir.

Çarlık Rusyası ile Afganistan'ın yakınlık ve ilişki kurmalarını önlemektir (4).

Afganistan, bu iki sömürücü güç arasında bocalayıp duruyordu. Başka bir deyimle, Afganistan İngilizlerin sömürgeci politikasından kendini kurtarmaya çambalarken, Çarlık Rusyası'nın sömürüsüyle karşı karşıya bırakılmıştır (5). Bazen iki süper güç arasında bir tampon bölge olarak kullanılmış ve stratejik durumunun acısını çekmiştir. Özellikle İngilizler Asya'da bu politikalarını başarıyla sürdürmüştür. Çünkü elinden gelen her türlü olanaktan, entrika vs. yöntemlerden (gizli anlaşmalar, böl ve yönet, sinsiy oyunu olan gölge arkasındaki kukla hükümdarlar vs.) yararlanmışlardır (6). Oyunun en belirgin örneği, Türkiye-Rusya savaşı sırasında (1877-78) İngilizlerin büyük çabalarıyla Osmanlı İmparatorluğunun bir temsilcisi Afganistan'a gelmiş ve Afganistan'daki müslümanlarla birlikte Asya'daki bütün müslümanların birlik ve dayanışmasını sağlamaya çalışarak Çarlık Rusyası'na karşı gelmelerini istemiştir (7).

İkinci Afgan-İngiliz savaşı (1787-1879) yılları arasında olmuştur. Şöyle ki, İngilizler, Türkiye, Rusya savaşının ve çeşitli temasların sonucunu almayı umarak girişimde bulunmuştur. İlk önce Afgan Emirinden sömürge koparmaya çalışmıştır. Fakat sonuç tam ters yönde cereyan etmiştir. Afgan Emiri (Sher Ali Han) İngilizlerin oyun ve entrikalarını anlayıp sömürge ve taviz vermeye yanaşmayarak Çarlık Rusyası ile ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu olay İngilizlerin bölgedeki sömürgeci politika ve planlarına ters ve tehlike yaratacak nitelikte olduğu için İngilizleri çok kızdırmış ve nihayet ikinci Afgan-İngiliz savaşı (20 Kasım 1878) patlak vermiştir. Savaş İngilizlerin zaferi ile sonuçlanmıştır. Afgan Emiri (Sher Ali Han) tahttan düşürülmüş, yerine oğlu ve İngilizlerin en sadık Kuklası olan Yakup Han Afgan tahtına atanmıştır (8). Sonuç olarak 26 Mayıs 1879 tarihinde Afganistan tarihinde utanç belgesi olarak anılan Gandamak antlaşması Yakup Han ile İngilizler arasında imzalanmış ve bu antlaşma ile Afganistan'ın bağımsızlığına gölge düşürülmüş, o İngilizlerin himayesi altında yarı bağımsız bir ülke haline gelmiştir (9).

İngilizler bununla da Yetinmeyerek (Kasım 1893) tarihinde imparatorluğun bir parçası olan Hindistan'ın kesin sınırlarını çizirken, özellikle

-
- (4) Gregorian, Vastan, *The Emergence of modern Afganistan*, Stanford California, 1969, s. 99-100, Armaoğlu, s. 763.
 (5) Kaker, M. Hasan, *Tarihi Diploması-i Afganistan*, Kabul, 1362, s. 19.
 (6) Gregorian, s. 102-105.
 (7) Gregorian, s. 112.
 (8) Mededi, M. Akber, *Çehrehayi Muberizini Afgani Der Cengi Afan ve İngiliz*, Aryana Quarterly social seiences seientific and research center, Afganistan Acadımy of seiences, Vol. XXXIX, Vinter 1363-1982, No: 4, s. 172-189.
 (9) Mededi, s. 172-189, Gregorian, s 113, 1907 İngiliz-Rus anlaşması ile İngiltere Afganistan'daki bu durumu Rusyaya da kabul ettirmiştir, Armaoğlu, s. 210.

Paştı'ları da ikiye bölerek bölgede yeni bir anlaşmazlık ve huzursuzluğun temelini atmışlardır. Durand adıyla anılan bu sınır antlaşmasıyla Afganistan, doğu bölgelerinden büyük bir toprak parçasını kaybetmiştir (10).

İngilizler yıllarca Hindistan ve Afganistan'ı sömürdükten sonra, müs-lümanlar ve Hindular arasında ayırım yaparak, böl ve yönet politikası doğrultusunda 1893 yılında çizilen keyfi sınır içinde yeni bir devlet olan "Pakistan" devletini II. Dünya Savaşından sonra meydana getirmişlerdir (11).

Durand veya Bilimsel sınır antlaşması Kasım 1893 tarihinde zamanın Hindistan Dışişleri Bakanı Matemar Durand tarafından Kabil'de imzalanmıştır. Antlaşmanın amacı, Rusların muhtemel ilerlemelerini zamanında önlemek, Afgan Emir'i'nin ölümü sırasında içten veya dıştan ortaya çıkan her türlü ayaklanma ve kargaşalıklara karşı bütün stratejik noktaları kolayca kontrol altına almaktır (12).

Çizilen bu sınır antlaşması, sınır esas ve ilkelerine, yörenin tabii topografi ve antoğrafisine uygun olmamakla birlikte acele ve ani planlandığı için çok hataları ve sorunları beraberinde getirmektedir. Sınırın her iki tarafında birçok Kabile, aşiret ve Kavimler yaşamaktadır. Yıllarca bağımsız yaşamış olan bu kabile ve aşiretler birden bire kendilerini İngilizlerin denetimi ve kontrolü altında görünce karşı çıkmaya, bağımsız olmaya başlamışlardır (13).

Hindistan-Pakistan, Pakistan-Bengladeş, Pakistan-Afganistan anlaşmazlıklarının, meydana gelen savaşların temel nedeni böl ve yönet amacıyla çizilen bu keyfi ve insanlık dışı sınırlardır. Çünkü sömürgecilik sistemleri yerli halkları birbirinden ayrı ve çeşitli nitelikte sömürge yönetimlerine bağlayarak aralarındaki farkları daha da derinleştirmiştir. Hintliler, Vietnamlılar, Endonezyalılar vs. arasında eskiden beri varolan derin ayrımlara İngilizler, Fransızlar vs. yenilerini de eklemişlerdir ve ekilen bu sömürgecilik tohumlarının ürünlerini dün olduğu gibi bugünde almaktadırlar ve yarınlar da alacaklarını şu ana kadar ciddi bir engel gözükmemektedir.

Üçüncü Afgan-İngiliz savaşı 1919 yılında başlamıştır. Bir takım taht mücadelelerinden sonra 1919 Şubatında Afganistan tahtına geçen Emir Amanullah Ham koyu bir İngiliz düşmanıydı. Amanullah Han Emir olur olmaz, 1919 Ma-

(10) Khalfin, Naftula, Britisch Plots Aganist Afganistan, Pages From History, Novastı Press Agency Publusingi Hause, Mascow, 1981, s. 9-10, Gregorian, s. 158, Kaker, s. 19-22.

(11) Emerson, Rupert, sömürgelerin uluslaşması, Asya ve Afrika Halklarının ortaya çıkışları, çev. Türkkiye Ataov, Ankara, 1965, s. 62-109.

(12) Harris, L., The British Policy Conneted with the Nort-West Border of India (1889-1901), London unuversity, 1960, s. 462, Kaker, s. 19-22.

(13) Emerson, s. 109, Gregorian, s. 109, Kaker, s. 19-23.

yısında İngiltereye karşı cihad-i mukaddes (kutsal savaş) ilan edip Türk lideri ve kurtarıcısı Mustafa Kemal Atatürk gibi, ya istiklal ya ölüm diye halkıyla, ordusuyla Hindistan'a yürümüştür (14). Durand sınır çizgisinden beri halk İngilizlere karşı tedirgin ve ayaklanma halindeyken Afgan lideri olan Amanullah Han'ın haklı bağımsızlık çağrısı bir ilham kaynağı ve bir milli şahlanış gibi karşılanmış, İngilizler bölgede zor günler yaşamış ve ancak 140.000 kişilik bir kuvvet kullandıktan ve 16 milyon İngiliz lirası harcadıktan sonra Amanullah Han'ı Hindistan'dan çıkarmıştır (15). İngilizler bu milli isyana karşı zaman kaybetmeden 8 Ağustos 1919 tarihinde yapılan Rawalpindi anlaşması ile Afganistanın tam bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır (16). Afgan-İngiliz arasındaki anlaşma çok çekişmeli geçmişti. Afganistan, Durand sınırının tüm taraflarının eskiden olduğu gibi Afganistan egemenliği altında kalmasını arzularken, İngiliz tarafı bu önemli ve stratejik bölgeyi vermemekle direniyordu. Nihayet Rawalpindi anlaşması 22 Kasım 1921 tarihli kabul (Kabil) anlaşması ile onaylanmıştır (17).

Daha öncede açıkladığımız gibi, bütün anlaşmazlıkların temelini oluşturan Durand sınır anlaşması konusunda taraflarca gerçekçi bir çözüm sağlanamamıştır. Bu nedenle Afganistan'ın toprak bütünlüğüne ve özellikle sınırın her iki tarafında aynı ırk, dil, din ve geleneğe sahip yöre halkının birlik ve bütünlüğünü açıkça ve insafsızca zedelediği için bağımsızlık anlaşmaları Afgan liderinin ısrar ve ciddi direnmeleriyle bir dostluk anlaşması şeklinde değil, sadece bir komşuluk anlaşması çerçevesi içinde kalmıştır (18).

Afganistan, Amanullah Han'ın önderliğinde bundan sonra Sovyetler Birliğine yaklaşmıştır. 28 Şubat 1921 de Sovyet Rusya ile bir dostluk anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma ile Sovyetler, bir yandan Afganistan'ın bağımsızlığını tanımış, öte yandan da Afganistan'a her yıl bir milyon altın ruble yardımında bulunmayı kabul etmiştir (19).

Amanullah Han, Sovyetlere yaklaşmakla beraber, Afgan-Sovyet münasebetleri düzenli bir şekilde gelişmemiştir. Sovyetlerin Türkistan, Özbekistan, Türkmenistan, Hive ve Buhara'yı Bolşevikleştirmek için Kullanmış oldukları sert

(14) Dupree, Lovis, Afganistan, Princeton University, press, princeton, New Jersey, 1980, s. 442, Armaoğlu, s. 210.

(15) Armaoğlu, s. 210.

(16) Lütem, İlhan, Yeni Anayasalar, Kitap 1. Afganistan Almanya, ABD, Anderro, Amavutluk, Avusturalya, Belçika, Beyaz Rusya, SSC, Bhutan, Bulgaristan, Ankara, 1953, s. 139, Armaoğlu, s. 210, Dupree, s. 443.

(17) Lütem, s. 13, Dupree, s. 444-45.

(18) L.d. Adamic, Tarihi Münasibet-i Biyulmilli-yi Afganistan, Çev: Ali Ahmet Zuama, Kabul, 1350, s. 165, Dupree, s. 445.

(19) Armaoğlu, s. 210.

tutum, buradaki Türk ve müslüman halkların ayaklanmalarına sebep olmuş ve birçok Türkler Bolşeviklerden Kaçarak Afganistan'a sığınmışlardır (20). 1922 yılında Enver Paşa'nın liderliğinde çıkan bu ayaklanmalara Amanullah Han büyük bir ilgi göstermiş ve hatta kendi liderliği altında bir Orta Asya Konferasyonu Kurmak için harekete geçmiştir (21). Tabiatıyla bu durum Sovyet-Afgan münasebetlerini bozmuş ve Enver Paşa'nın öldürülmesi ile Sovyetler de Orta Asya'da durumu Kontrolleri altına almayı sürdürmüştür.

Afgan-Sovyet sınır anlaşmazlıkları sürmekle beraber, Sovyetler Birliği Afganistan'la aralarını bozmamak ve ekonomik yardım yoluyla Afganistan'ı nüfuzları altına almak için özel bir çaba harcadıkları ve 10 Nisan 1927 de Sovyet Rusya ile Afganistan arasında bir tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalanmıştır (22).

Amanullah Han, Rıza Şah'ın İran'da yaptığı gibi Atatürk'ün devrimlerini kendine örnek alarak ülkeyi çağdaşlaştırmak için büyük çabalar göstermiştir. Özellikle eğitim ve kültür reformlarına önem vererek, Almanya ve Türkiye'den uzmanlar getirtmiştir. Bu dönemde Türkiye Afganistan dostluğu iki kardeş devlet düzeyine yükselmiş ve Türkiye ile birlikte Sovyetlere karşı Almanya ile de dostluk ilişkileri kurmaya başlamıştır. Amanullah Han 1926 yılında Emirlik ünvanını bırakıp Kral ünvanını almıştır. Bu milli lider halkı için gece gündüz çalışarak ülkenin kalkınması ve gelişmesi için yurt içinde ve yurt dışında ciddi ve önemli ilişkiler kurmaya devam ederken, yerli ve yabancı çıkar çevrelerin tepkisiyle karşılaşmıştır. 1928 Kasımında koyu dindar mollaların ve muhafazakar kabilelerin ayaklanması ile vatanı terk etmek zorunda kalmıştır (23).

Amanullah Han'dan sonra bütün Afgan hükümdarları halkın bu koyu din baskısı ve kabilevi yaşam tarzları karşısında radikal reform hareketleri yapmamış, onların geleneksel yaşam tarzlarına ve yönetim anlayışlarına nisbi de olsa boyun eğmek zorunda kalmışlardır. 1978 yılında meydana gelen solcu iktidar da bütün yabancı güçlerin desteğine rağmen sonuçta Amanullah Han'ın kaderiyle karşı karşıya bırakılmıştır. Başka bir deyimle Afganistan halkı gelenek görenekleriyle, kabilevi yaşantısıyla jeopolitik durumuyla dağınık sosyal yapısı ile, kendine özgü bölgesel, sınıfsal ve dinsel duygularıyla o gün olduğu gibi bugünde çağdaşlaşmaya, birlik ve beraberliğe ve bir bütün olarak milli bilince sahip olamamıştır ve bu sorunun acısını hala çekmeye devam etmektedir.

(20) Armaoğlu, s. 210-211.

(21) Armaoğlu, s. 211.

(22) Armaoğlu, s. 211.

(23) Armaoğlu, s. 211.

YÖNETİM ARAYIŞLARI

Afganistan etnik gruplardan oluşan bir ırklar mozaiğidir. Ülkenin dört köşesinde Paştunlar, Beluçiler, Nuristanlılar, Paşahular, Veziriler, Süleymanzaller, Muhammedzailer, Duraniler, Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar, Tacikler, Hazaralar vs. etnik gruplar, Kabile ve aşiretler yaşamaktadır.

İnsanoğlunun temel hak ve özgürlükleri, yaşantısı, maddi ve manevi güvencesi gibi olgular, çağlar boyunca bir takım ağaların, Kabile reislerinin, Kraların, despotların, imparatorların, kısacası yönetimi şu veya bu biçimde ele geçiren ve çoğu kez de egemenliğine ve otoritesine dinsel ve geleneksel bir görüntü veren yöneticilerin kişisel ve keyfi yönetimine bırakılmıştır.

Afganistan'da hala bir takım Kabile reisleri ve feodaller ortaçağın düşünce ve zihniyetini egemen kılmışlar ve bunu sürdürmek istiyorlar. Emperyalist dış güçler de kendi çıkarlarını elde etmek için çeşitli keyfi sınırlar çizmiş, gizli anlaşmalar yaparak Afganistan'a adeta bir ülke ve devlet olmaktan çıkarmış, bir aşiretler mozaiği haline getirmişlerdir.

Kuruluşundan beri Afganistan'da emirlikler, mutlak krallıklar, meşrutî krallıklar, cumhuriyet, demokratik cumhuriyet adları altına yönetim biçimleri sürmüş ve bu yönetimlerin hiç biri kuvvetli bir merkezi otorite kuramamışlardır. Bunun en önemli nedeni bu kadar uzun tarih, sürecin geçmesine rağmen hala da millet olma bilincine ulaşamamış olması, türdeş olmayan sosyal yapıya sahip olması, kabile ve aşiret yaşantısı ile birlikte güçlü bir feodalite zihniyetinin var olmasıdır (24).

İngilizler bölgede sömürücü politikasını sürdürürken yörelerin gelenek ve özelliklerine göre değişik yönetim sistemleri kurmuşlardır. Örneğin Kalat Hanı için özelliğine uygun valilik, kuzey Buluchistan Kabilesi için Kabile reisliği (Kabile şefliği), güney bölgede hakim olan toprak egemenliği ve feodalite düzeni, kendi acil çıkarları ve elverişli topraklar için monarşi sistemleri yaratarak böl ve yönet politikasını sürdürmüşlerdir (25).

Devletten çok bir ırklar, dinler, diller, kabileler ve aşiretler mozaiği olan Afganistan halkı; millet olma bilincine kavuşamamış, birlik ve bütünlüğünü kendi aralarında değil sadece ve sadece dış müdahaleler karşısında sergilemişlerdir.

(24) Ghubar, mir Ghulam Mohammed, Afganistan Der Mesiri Tarih, Kabul, 1346, s. 143-45, Gregorion, s. 129, Emir Abdurrahman Han döneminde Kendisinden kat kat üstün Türkistan Emiri, Hazura Emiri, Chilzai Emiri vs. bulunmaktaydı (1880-1901) Durand sınır antlaşması bu Emir döneminde imzalamıştır.

(25) Emiri, Ghulam Rahman, Seyri Tarihi-yi nizam-i feodal-i Der Afganistan, Aryana, cilt 26, Nol, Kabul 1978, s. 18-19.

Çeşitli iç ve dış sömürü güçler karşısında Afganistan'ı dağınlıktan, keyfilikten, kölelik hayatından kurtararak birlik içinde hukuk ve insan hasiyetine yakışır bir hale getirmeye çalışan illeri ve milli bir devlet adamı olan Kral Amanullah Han'dır. Amanullah Han döneminde yönetim biçimi mutlak monarşi olmakla beraber başta Anayasa Kanunu olmak üzere önemli hukuki ve idari reformlar yapılmıştır, fakat ne yazık ki bu girişimler ileri kralın aleyhine gelişmiş, iç ve dış çıkar güçlerin destek ve yardımlarıyla Amanullah Han ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır.

Kısacası, Amanullah Han giriştikleri yenilikler ve uygulamak istediği reformların kurbanı olmuş, onun yönetimi aleyhinde büyük bir ayaklanma düzenlenmiştir (26). Amanullah Han, bu ayaklanma ve karşı gelme olayını bastırmak için güçlü bir ordu ve halk desteğine sahip değildi. Ülkeyi terk etmekten başka olanağı yoktu. Çünkü uygulamak isteği, sosyal, siyasal ve ekonomik reformlar konusunda bir ön çalışma, belirli bir yöntem ve düzenli bir planı yoktu. Halkın desteğinden yoksun olan perde arkasında alınan böyle ani kararlar geleneklere bağlı, aşiret ve feodalite yaşamı yaygın olan bir ülkede başarısızlığa mahkumdur (27).

1928 Ayaklanmadan yararlanarak Afganistan'ın orta bölgesinde yaşayan Abibullahi Gazi (Bacha-ı sagao=Beçce sakav) adında bir çete reisi Afganistan tahtına çıkmayı başarmıştır (14.01.1929) (28). Bu dönemde Amanullah Han tarafından meydana getirilen bütün ilerici ve medeni kurum ve ilkeler kaldırılmıştır, tüm ülkede mutlak Kur'an ilkeleri ve şer'i kurallar uygulanmaya başlanmıştır. Açılmış olan çağa uygun medeni okullar kapatılmış, dış ülkelere gönderilen Afganlı öğrenciler geri çağırılmıştır. Bu arada başka Kabileler arasında, özellikle İngiliz sömürgesi olan Hindistan sınırına yakın Kabile ve aşiretler arasında Afganistan tahtını elde etmek için mücadele ve kışkırtmalar başlamış; İngilizler, Amanullah Han döneminde kayıp ettikleri ayrıcalıkları tekrar elde etmek için kendilerine yakın sınırdaki kabileleri kışkırtmaya başlamış ve Afganistan'da siyasal iktidarı elde etmek için tam bir iç savaş ve düşmanlık ortamını canlandırmışlar (29).

Geri düşüncelerin elinde oyuncak olan Becce Sakav, sürüp giden iç karışıklıklara, tahrik ve kışkırtmalara karşı çaresiz ve sayılı günlerini geçirmekteydi, çünkü kendisi ve çevresi devlet yönetimi ile ilgili hiçbir bilgi ve yeteneğe sahip değildi, nihayet Amanullah Han'la aynı kabile ve soya bağlı olan

(26) Gregorian, s. 264-65, Dupree, s. 452-53.

(27) Dupree, s. 452 ve devamı.

(28) Dupree, s. 452.

(29) Gregorian, s. 280-81, Dupree, s. 452.

Nadir Han özellikle doğu sınırındaki kabile ve aşiretlerin, din adamlarının ve İngilizlerin yoğun ve etkili destek ve çalışmalarıyla Becce Sakav'ı devirerek Afganistan tahtına oturdu (15.12.1929).

Nadir Han (1929-1933) ve oğlu M. Zahir Şah'ın yönetim 1973 yılına kadar devam etmiştir. Bu uzun dönem 1929-1963 arasında mutlak krallık, 1963-1973 arasında ise Meşrutî Krallık olarak sürmüştür. 1973 yılında aynı soya bağlı ve kralın kız kardeşiyle evli olan Davut Han krallık yönetime son vererek Afganistan'da cumhuriyet yönetimi ilan etmiştir. Bu yöntemin 1978 yılında yıkılarak yerine sol görüşlü ve Sovyetler Birliği'nin desteği ile Afganistan'da Demokratik Halk Cumhuriyet rejimi ilan edilmiştir. Bu sol destekli yönetimin ömrü de fazla sürmemiş ve Afganistan halkının ciddi ve yoğun tepkisiyle karşı karşıya kalarak yönetimi bırakmak zorunda kalmışlardır. Şu anda Afganistan'ın siyasal yönetimi bir bütünlük ve dayanışma içinde olmayıp mücahit gruplar elinde bölge bölge, dağınık ve anlamsız bir iç mücadele sürecini geçirmektedir, sistemli bir örgütlenme ve devlet yönetimini bir bütün olarak sahip değil, ülke topraklarında kanun nizam egemenliği yok, tersine belirsizlikler keyfi eğilimler sürmektedir.

ANAYASAL GÖRÜNÜMÜ

Anayasa kavramı, rasyonel bir devlet düzenini tespit eden yazılı bir metin olarak aynı zamanda devlet organlarının kuruluş, yetki ve görevlerini, bu organların vatandaşlarla olan ilişkilerini düzenleyen kuralların tümüdür. Klasik anlamda, Anayasa, kişi hak ve hürriyetlerini güvence altına alan, bir hukuk devletini kuran temel yasadır. Çağdışı, keyfi, despot, totaliter ve diktatörce düzenlere karşı, yazılı bir metin olarak ortaya çıkan Anayasa, hürriyetçi, demokratik rejimlerin simgesi ve hukuk devletinin ifadesidir. Yazılı Anayasaların mutlak monarşilerin karşısında yalnız hukuk devletinin değil, aynı zamanda mutlak monarşilerin dayanağı feodal ve geleneksel düzenlere karşı olan burjuva sınıfının ve aydınların mücadele aracı olanların dünya görüşünün alameti ve sembolüdür.

Afganistan'da Anayasal yönetimlerin tarihi seyri ve bu anayasaların rejim özelliği şöyle özetlenebilir:

İLK ANAYASA (1923)

Afganistan'ın ilk Anayasası "Nizam-name-i Asasi-yi Devlet-i Aliyyi Afganistan". 1923 yılında Amanullah Han döneminde yürürlüğe girmiştir. Bu ileri ve milli kral çeşitli iç ve dış sömürücü güçler karşısında Afganistan'ı dağınıklıktan, keyfilikten, kölelik hayatından kurtararak birlik içinde hukuk ve

insan haysiyetine yakışır bir hale getirmeye çalışmıştır (30).

1923 Anayasası 73 maddeden oluşup, mutlak monarşi yönetimini benimsemekle beraber, yürütme (kabine) sistemini de getirmiştir.

1923 Anayasasının 1-4 maddeleri mutlak monarşi ilkelerini düzenlemiştir. Buna göre, Afganistan tahtı (tacı) kral ve onun erkek soyuna özgüdür ve nesilden nesile geçer. Kraliyet yönetimi irsi olarak Kral ailesinin erkek evlatlarına bırakılmıştır.

1923 Anayasası, islam dinini ülkenin ve devletin resmi ve umumi dini olarak kabul etmekle birlikte diğer dinlere de serbestlik tanınmıştır. Yalnız ülkede müslüman olanı müslüman olmayandan ayırdedebilmek için müslüman olmayanlar özel bir kıyafet giymek zorundadırlar. Kıyafetin temini için dinin mensubuna belli bir miktar para ödenir (Madde 2).

Anayasa ilk öğrenimi mecburi kılarak yabancıların okul ve öğretim kurumları açmaları yasaklanmıştır. Hükümet gerektiği halde yabancıları sözleşmeli olarak istihdam edebilir, fakat yabancılar devlet memuru gibi çalışamazlardı (Madde 11-14).

Anayasanın getirdiği siyasal rejim mutlak monarşidir. Kral kendisi ve danışmanlarıyla birlikte ülkeyi yönetirdi (Madde 39-40). Ülke idaresinde kral'a danışmanlık yapanlara derbari şahı üyeleri denir ve genellikle Durani Kabile reislerinden, feodaller ve ağalardan ve ülkede tanınmış olan kişilerden meydana gelirlerdi. Bunlar ülke idaresinde halkı (kendi mensuplarını) temsilen görev yapıyorlardı. Krala danışmanlık yapan bu kabile reisleri, ağa ve feodallerin bir kısmı kral tarafından ömür boyunca atanırdı, bir kısmı ise halk tarafından seçilirdi. Yürütme organında bulunan milli eğitim, ticaret, savunma, adliye ve maliye bakanları kral tarafından ülkenin bilgili, yetenekli kişiler arasından seçilip atanırdı ve doğrudan doğruya krala karşı sorumlu olurlardı.

Amanullah Han 1928 yılında ülkenin sosyo-ekonomik reformların yeniden ele alırken, 1923 Anayasasını daha demokratik bir hale getirmek için Loya Jirgah'ya (Kurucu meclise) sunmuştur. Ülkenin dört köşelerinden toplanan (1000) kişilik Loya Jirgah üyeleri sadece Anayasa ile ilgili önerilen değişiklikleri kabul ederek öteki ileri reformların çoğunu reddetmişlerdir (31). Buna göre devlet idaresinde belli başlı üç organ belirlendi. Mutlak yetkilerle irsi krallık (saltanat)

(30) 1923 Anayasasının, özellikleri ve kapsamı için bkz. Gregoian, s. 251-261. Afganistanın 1923 Anayasası, 1906 İran Anayasası ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün idari gelişmelerine benzer biçimde hazırlanmıştır (Dupree, s. 462).

(31) Dupree, s. 259-60.

makamı, Başbakan ve bakanlar ve parlamento. Parlamento üyeleri 150 kişiden oluşmakta ve üç yıl için seçilmekteydiler. Yılda 8 ay, 81 kişilik bir çoğunlukla toplanabilirlerdi (32).

Anayasanın dışında Afganistan'da çok eskilerden beri uygulanan (me-reke-toplantı) ve milli Jirgah (Loya Jirgah)lerin kararları vardır. Merkekeler genellikle yöresel konularda o yörenin halkı tarafından alınan kararları kapsar ve uygulaması da o yörenin halkı için bağlayıcı olur. Loya Jirgah'lar (Büyük Meclis, Kurucu Meclisler) ise önemli ve milli konularda ülkenin her tarafından toplanan ve milli idareyi temsil eden meclisin adıdır (33).

2. İKİNCİ ANAYASA (1931)

1931 Anayasası 110 maddeden oluşmaktadır (34). 1931 Anayasası da mutlak ve irsi bir siyasal rejimi benimsemiştir. Egemenlik ve ülkenin yönetimi Krala aittir. Anayasa, devlet ve toplumun dinini İslam dini olarak kabul etmekle beraber, islam dinini de bölerek onu Hanefi mezhep inancının tekeli içinde sınırlamıştır (madde 1). Ülkeyi yöneten Kral Hanefi mezhebinden olduğu için İslam dinini de bu mezhebin doğrultusunda resmi ve umumi din olarak sınırlamıştır. Egemenlik devletin tüzel kişiliğinde değil, Kralın şahsında toplanmasıdır. Kralın yönetim, hak ve yetkilerinin bazılarını şöyle özetleyebiliriz: Rütbe ve memuriyet tevcihi, mükafat dağıtılması, Başbakanın vs. Bakanların tayin, azil ve nakli, milli meclisten geçen kanunların onaylanması, ilan ve icrası, şeriata ve medeni kanunların himayesi ve yürütülmesi, silahlı kuvvetlerin başkomutanı, harp ilanı, barış ve genel olarak antlaşmaların akdi, şeriata uygun olarak cezaların affı ve azaltılması gibi kesin ve mutlak yetkilerle donatılmıştır.

Görüldüğü gibi Kral demek devlet demektir, devletin kişiliği kralın kişiliğinde belirtilmiştir. Seçim dışı irsiyet esaslarına göre monarşik iktidarı elinde tutan kral, devleti ve siyasal otoriteyi kendi fiziki varlığıyla temsil ve ifade etmiştir. Kralın iktidar ve yetkilerini sınırlayacak ülkede başka bir organ ve güç yoktur. Anayasa kralın yetki ve iktidarında bir sınırlama getirmediği için bu yönetime meşruti monarşi diyemeyeceğiz. Çünkü meşruti yönetimlerde hükümdarın saltanat haklarının kanuni bir sınırlama getirilen Anayasa hükümleri mevcuttur. Meşruti yönetimlerde kral veya hükümdar devletin tek, asli ve birinci derece or-

(32) Gregorian, s. 259-60.

(33) Mehraban, Abdullah, Nakşı Jirgah, Hayi Milli Der Hayati İctimai ve Siyasi-i Mardum-i Afganistan, Arayana, cilt XXXIX, 1360, s. 148-157, Amanullah Han Ulusal olan her önemli konuda ulusun irade ve görüşünden yararlanarak 10 sene gibi kısa bir süre içinde üç kere Loya Jirhan, toplantıya çağırılmış ve önemli milli kararlar almıştır, Armoni Afghan, sayı, 9-10, Çev: Ali M. Zuama, Kabul, 1303, s. 6.

(34) Bu Anayasanın tam metni için Bkz, Lütem, s. 13-29.

ganı değildir, halk ve onu temsil eden millet meclisi, yargı organı gibi başka asli ve birinci derece organlar da bulunmaktadır. Bu yönetimlerde kralın yetkileri mutlak ve daha ziyade vicdani ve subjektif değil, hukuki ve objektif ilkelere dayanmaktadır. Afganistan'ın 1931 Anayasası böyle bir sınırlamadan yoksundur. Başta millet meclisi olmak üzere tüm devlet organlarının kralın denetim ve kontrolü altındadırlar. Bu organlar tek başına bir asli organ olarak hareket edemezler, kralın iktidar ve yetkilerine hiçbir suretle etki yapamaz, onlara sınır ve kısıtlama getiremezlerdir, kralın onayı olmadan hiçbir karar çıkamaz, icraatta bulunamazlardır.

3. ÜÇÜNCÜ ANAYASA (1964) (MEŞRUTİ REJİM ANAYASASI)

İkinci dünya savaşından sonra dünyanın siyasal dengesi gözden geçirilerek yeniden oluşmaya başladı. "Artık yer yüzünde savaş olmayacak, insan haklarını saygı gösterilecek, her ülkede açlık, yoksulluk, korku ve her çeşit baskı ortadan kalkacak, özgürlüğe, mutluluğa, eşitliğe ve demokrasiye dayanan yepyeni bir dünya düzeni kurulacaktır" gibi demeçler, sloganlar verilmiş, bildirgeler yayınlamıştır.

Dünyadaki bu gelişmeler Afganistan'ın mutlak monarşi düzenini de etkilemiş, acımasız bir diktatör olan Başbakan Haşim Han görevinden alınmış, yerine gene kral ailesinden Şah Mahmut Han getirilmiştir. Haşim Han'a nazaran biraz demokrat ve liberal olan Şah Mahmut Han 1963 yılında istifa etmiş ve yerine değişmez Başbakan Mohammed Davut Han atanmıştır (35).

1946 yılından sonra Hindistan ve Afganistan arasında Druand sınır anlaşmazlığı tekrar canlandı. Özellikle İngilizlerin egemenliği altında bulunan kırsımda yaşayan paştunlar, Paştunistan adı altında doğu-batı egemenliği altına girmeden bağımsızlık savaşlarını artırırken İngilizler tarafından yıllarca önce planlanan bölgede yeni bir devlet olan Pakistan Devletinin temeli atıldı (Aralık 1947) (36).

(35) Baryali, A.M., Democratic Republic of Afganistan Annual, Government printing press, Kabul 1979, s. 7-30.

(36) Dupree, s. 485-490, Pakistan ulusu ile ilgili Rupert Emerson'un görüşü şöyle: "Çok yakın zamanlarda meydana gelen uluslar arasında en göze çarpıcı ve olağan üstü bir oluşum örneği Pakistan'dır. Böyle bir oluşmayı hemen hemen hiç kimse önceden kestiremediği, hatta bir çokları bunu mümkün bile görmedikleri halde, bir gün önce var olmayan bir ulus var olduğunu iddia etmekle (ya da küçük bir önderler grubunun iddia etmesiyle) adeta bir gece içinde ortaya çıktı. Genellikle kabul edilen ulus olma kıstaslarına göre, Pakistan ulusu diye bir şeyin mevcut olmadığı apaçıktır; bugünkü ya da hemen bir önceki Pakistanlı kuşaklar bile otuz-kırk yıl önce kendilerini bir ulus olarak görmüyorlar, belki arasına sadece mecazi anlamda bir ulus olmaktan söz ediyorlar..." Emerson, s. 94-95.

Afganistan ve Hindistan devletleri, Pakistan devletinin kurulmasını reddederek, orada yaşayan bağımsız kabilelerin eskisi gibi devamını istiyorlardı. Fakat bu tez ve girişimler sonuç vermemiş, batılı devletler tarafından benimsenmemiş ve Pakistan Devleti (Aralık 1947) Birleşmiş Milletlerin üyesi olmuştur (37).

Pakistan Devletinin kurulması ile Afganistan'da siyasal ve toplumsal faaliyetler ciddi biçimde artarak gelişmiştir. Bunun sonucu olarak zahir Şah'ın mutlak kraliyet dönemi kapanıp yerine 1964 tarihli meşrutî rejim Anayasası yürürlüğe girmiştir.

Hemen belirtmek gerekir ki, rejimde meydana gelen değişiklik ve 1964 yılında yürürlüğe giren meşrutî Anayasa ilerici bir hareket, köklü bir davranış ve yapısal değişikliklerin simgesi ve müjdesi sayılmaz. Bu Anayasa halktan gelen bir yığın hareketi sayılmadığı gibi, tam bir meşrutî sistem de getirmemiştir. Devletin monarşik ve teokratik özelliği muhafaza edilmiştir. Kral parlamentoyu fesih edebilirdi. Sorumsuz ve kutsal (Tanrı gölgesi) olan Krala dokunmayan eski düzen ve gelenekler sürüyorlardı. Şimdi bu Anayasanın ana hatlarını kısaca inceleyelim.

1964 Anayasası 128 maddeden oluşmakta ve 13 bölüme ayrılmaktadır (38). Devletin şekli bağımsız bölünmez ve meşrutî bir krallıktır (Madde 1). Anayasaya göre egemenliği (Millî hakimiyeti) kral temsil etmektedir.

Kral Afganistan vatandaşı, müslüman ve Hanefî mezhebinden olmalıdır (Madde 8).

Kral meclislerin (millet meclisi-senato meclisi) olağan ve olağanüstü toplantılarını açar; kral meclisleri fesih edebilir (Madde 9). Seçimlerin yapılması, Başbakan ve Bakanların atanması, görevlerinden alınması, yüksek mahkeme üyelerinin atanması vs. Kralın emriyle gerçekleşir (Madde 9). Bütün vaazlarda kralın ismi (hutbesi) okunur (Madde 15-18). Kralın ölümü veya istifası halinde, kralın en büyük oğlu tahtına geçer, kralın oğlu yoksa en büyük erkek kardeşine geçer; kralın kardeşide yoksa saltanat kral Nadir Şah'ın ailesine geçer (Madde 19).

Meşrutî Anayasaya göre parlamento Afganistan halkının iradesiyle oluşturulur ve tüm milleti temsil eder. Afganistan halkı ülkenin siyasal hayatına parlamento aracılığıyla katılabilir (Madde 41). Parlamento seçimleri (millet meclisi için) serbest, gizli, tek dereceli ve genel oy esasına göre yapılır (madde 44).

(37) Dupree, s. 491.

(38) 1964 Anayasası ile ilgili geniş bilgi için Bkz. Amini, s. 51-60.

Sento meclisi üyelerinin üçte biri tecrübeli ve bilgili kişilerden kral tarafından 5 yıllık bir süre için seçilir; üçte biri (her vilayetten bir kişi) vilayetin idari meclisi üyelerinden 3 yıl için seçilir; üçte biri ise (her vilayetten bir kişi) o vilayetteki halk tarafından tek dereceli, gizli ve genel oy esasına göre 4 yıl için seçilir (madde 45).

Anayasaya göre hükümet millet meclisi karşısında sorumludur (madde 65). Meclislerin feshi halinde hükümet tarafından kanun hükmünde kararname çıkartılabilir; Kararname kralın onayı ile yürürlüğe girer. Kanun hükmünde kararnamelerin meclislerin çalışmalarına başladığı tarihten 30 gün içinde meclise sunulması gerekir (madde 77). Anayasaya göre hükümet üyeleri meclis üyeleri içinden veya dışından atanabilir. Eğer hükümet üyesi meclisi üyeleri içinden atanırsa, o üye milletvekilliği sıfatını kaybeder (madde 88). Afganistan'ın siyasal tarihinde şimdiye kadar Başbakan ve Bakanlar parlamento üyelerinden atanmamıştır. Bu görevleri kralın ve onun politikasına uygun olan kişiler yüklenmiş ve Bakanlar genelinde Kralın en yakın ve güvenilir kişilerden seçilmiştir.

Önceki kısımlarda belirttiğimiz gibi Afganistan'da saltanat ve hükümet görevleri bir ailenin üyeleri arasında paylaşılmakta ve yıllarca sürdürülmekteydi. Ülkenin tüm varlığı, kaynak ve nimetleri adeta bir aile çıkarı için seferber edilmiş, saltanat makamına ulaşmak için akrabalar, özellikle Davut Han ve Zahir Şah arasında gizlice büyük çekişmeler ve çatışmaları sebep olmuştur. Bu huzursuzluğu 1964 Anayasası son vermiş ve Bakanlar kurulunda kralın hısımları görev almaz ilkesi benimsenmiş ve değişmez. Başbakan Davut Han iktidardan düşürülmüştür.

Meşruti Anayasaya göre Bakanlar Kurulu millet meclisinden güven oyu almak zorundadır (Madde 89). Siyasal parti kurma ve siyasal faaliyetlerde bulunma hürriyeti ve ortamı yaratılmadığından dolayı, mecliste bir muhalefet grubu oluşmamış ve kral tarafından atanan tüm Başbakan ve Bakanlar ilk oturumda büyük bir çoğunlukla güven oyu alabilmişlerdir. Anayasaya göre Başbakan ve Bakanlar hükümet işlerinden dolayı şahsen ve hükümet politikasından genel olarak Meclis karşısında sorumludurlar. Bundan başka kraldan aldığı emir ve fermanlardan ayrıca sorumludurlar (Madde 96). Millet meclisi hükümeti denetleme yetkisine sahiptir (Madde 92).

Görüldüğü gibi bir taraftan meclis üyelerinin kişisel, bölgesel ve Kabile çıkarları, bir taraftan da kral ve ona bağlı çıkarıcı ve sömürücü çevrelerin menfaat ve keyfi istek ve davranışları sürerken yürütme organının etkinlik, tarafsızlık, bağımsızlık ve istikrardan bahis etmek mümkün değildir. Gerçekten de öyle olmuş; meşruti Anayasa döneminde bu farklı çıkarlar çatışması yüzünden 9 yılda

5 Başbakan görevinden istifa etmek zorunda kalmışlardır (39).

Meşrutî Anayasada yargı organı (madde 97-107) yüksek mahkeme ve diğer mahkemelerden oluşmakta ve görevlerini yasama ve yürütme organları yanında ifa ederdi (madde 97). Anayasa'ya göre yargıçlar Kazi-ul Kuzat=Yüksek mahkeme başkanı) teklifi ile Kral tarafından atanırlardı; görevden uzaklaştırılmaları da Kral tarafından yapılırdı (madde 101). Kazi-ul Kuzat ve 9 kişilik yüksek mahkeme üyeleri doğrudan doğruya kral tarafından atanırlardı (madde 105). Savcılık, soruşturma, kavuşturma, kanun yoluna gitme gibi hak ve yetkiler yargı erkinin dışında, tamamen yürütme ve idareye bırakılmıştır. Başka bir deyimle, mahkeme hükmünün kanuna aykırı olmasına rağmen, eğer vali istemezse savcı kanun yoluna gidemez, mahkemenin hükmü kanuna uygun olsa bile vali isterse kanun yoluna gidebilirdi. Yani temyiz yoluna gitme ve gitmeme valinin davranış ve keyfine bağlıdır (40).

1964 Meşrutî Anayasası siyasal parti kurma hak ve hürriyetini tanımıştır. Siyasal parti kurma yasası parlamento tarafından benimsenerek Kralın onayına sunulmuştur. Fakat kral ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik koşulların elverişli olmadığı gerekçesiyle bu yasayı onaylanmamış ve konu yasal güvenceye kavuşmamıştır. Afganistan halkı bu boşluğu illegal yol ve yöntemlerle kapatarak çeşitli ideolojik ve örgütsel faaliyetlere başlamışlardır.

DÖRDÜNCÜ ANAYASA (1977) (CUMHURİYET ANAYASASI)

Afganistan'da cumhuriyet rejimi 17 Temmuz 1973 tarihinde Kralın kız kardeşiyle evli ve yıllarca başbakanlık yapmış olan Davud Han tarafından ilan edilmiştir.

Davud Han Cumhuriyet rejimini ilan ederken Afganistan Halkına ilk radyo konuşmasında şu açıklamalarda bulunarak büyük vaatler vermiştir: "Kral'ın gaflet ve ehliyetsizliği yüzünden son zamanlarda fesad had safhasına varmış. Rüşvet, kaçakçılık başını almış yürümüşü. Aydınlarla baskı hızlandırılmış. Kendisine defalarca uyarıda bulundum, ama bir türlü sonuç alamıyordum. Evime çekilip yıllardan beri bu fesadı yok etmek için durmadan düşündüm. Birşeyler yapmalı idim, ön yıldan beri memleketin kurtuluşunun çarelerini arıyordum. Bugün bu fesad bitmiştir. Benimle beraber memleketin dertlerine çare bulmaya çalışan Cumhuriyetin kurulmasında fedakarlığını esirgemeyen silahlı kuvvetlerin kahraman evlatlarına şükranlarımı sunarım. Silahlı Kuvvetleri ve tüm milleti kutlarım. Cumhuriyet demek halkın çoğunluğunu teşkil eden çalışan emekçilerin

(39) Duppe, s. 754.

(40) Hail, Mohammed Amin, savcının hukuki mahiyeti ve ceza mahkemesindeki görev ve yetkileri, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 1974, s. 43, 103, 161.

yararına çalışmak demektir. Azınlık çıkarlarını savunan kral devrilmiştir. Krallık yıkılmıştır. Planlı bir ekonomi ile devletin yönetimi ve denetimi altında iktisadi kuruluşlar ve ticari ilişkiler yeniden düzenlenecektir. Amacımız memleketimizi kısa bir zamanda kalkındırarak, adaletsizliği ortadan kaldırmaktır. Kısa zamanda toprak reformuna başvurulacaktır. Halka demokratik ilkelere bağlı yeni anayasa verilecektir. Tüm vatansever, cumhuriyetçi, aydınlara sesleniyorum. İşte istediğiniz, özlediğiniz cumhuriyete gelin. Bize yardımcı olun, siz gençlere düşen görev ağır ve yorucudur. Ancak siz gençler cumhuriyeti kurabilirsiniz, sizleri görev başına çağırıyorum" (41).

Davud Han halka hitaben ilk radyo konuşmasında eski düzenin çürümüşlüğünden insanlık dışı uygulamalarına kadar büyük çapta suçlamalarda bulunmuştur. Halka bundan sonra iyi hizmetler yapacağına, önemli sosyal, ekonomik reformlar ve radikal değişiklikler yapacağına söz vermiştir.

Davud Han Afganistan halkına hitaben radyo konuşmasında "Artık ne sahte bir demokrasi olan monarşi rejimi, ne de ülkeyi iflasın eşiğine sürükleyen kokuşmuş hükümet var; onun yerini gerçek Cumhuriyet yönetimi almıştır. Ben ve çalışma arkadaşlarım Afganistan'ı gerçek ve tarafsız bir demokrasiye götürmeye söz veriyoruz. Ülkemizde uygulanan sahte demokrasi, kişiye ve sınıf menfaatlerini koruma temeli üzerine oturtulmuştur..." diyerek kendini insan hakları ve demokrasi yanlısı göstermiştir (42). Davud Han Cumhurbaşkanlığının yanısıra Başbakanlığı, Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlıklarını da kendisinin yüklediğini açıklıyordu.

Uygunsuzluk, rüşvet, devlet yönetiminde düzensizlik, fiat artışları almış yürümüş olan Afganistan'da sadece rejim değişikliğinin bütün bu dertlere çare bulacak bir çözüm yolu olmayacağına şüphe yoktur. Çünkü Davud Han'a Kral'dan hiç de iyi bir miras kalmamış; ülke yönetimi güçlü ve kiskanç bir derebeylik sistemine dayandığı için eski rejimin pürüzlerini ayıklamak ve acil bir çözüm bulmak hayli güç olacaktı.

Bütün az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Afganistan'da da okuma yazma oranı düşük, yetişkin personel kıt, milli dayanışma ve bilinç düşük düzeydedir. Böyle bir ülkede seçim ve demokrasi ilkelerine dayanan gelişmiş Cumhuriyet rejimini uygulamak ve rayına oturtmak gerçekten halkın çıkarına dönük bir kadro ve tabana gerek gösterir.

(41) Hitap Be Mardum-i Afganistan (Afganistan Halkına Demeç) (Devlet Matbaası, Kabul 1352-1973) s. 24-43, Undeclared war: Armed intervantion and other Forms. Of interference in the internol offars of the Democratic Republic of Afganistan (Govemtmoot priting press, kabul, 1980) s. 5-6.

(42) Hitab Be Marduni. Afganistan, s. 24-43.

Davud Han'ın meydana getirdiği Cumhuriyet bu özelliklerden uzak ve kağıt üzerine kaldı. Davud Han'da tüm iktidarı elinde tutmuş olanlar gibi bazı yenilik girişimlerinde bulunmuş, toprak reformunu gerçekleştirmek istemiştir; ne var ki yönetici kadroları ve dayandığı sınıfın yapısı bu girişimi güdük kılmıştır (43).

Kraliyet ailesine mensup olan M. Davud Han Cumhuriyet rejimini ilan etmesine rağmen, ülkede feodal egemenliğe son veremedi. Gerçi bir toprak reformu projesi getirdi; fakat feodal gericiliği aşip bu reform programını uygulayamadı. Kendisi de bir feodal aileden geldiği için iktidarın sınıfsal yapısını değiştiremedi. Böylece başlangıçta sulanmayan arazilerde 40, sulanan arazilerde ise 20 hektarlık limitle toprak mülkiyetini sınırlamak önerisiyle iş başına gelen Davud Han, sonuçta diğer feodallere teslim olarak Cumhuriyet ilkelerini, sosyal ve siyasal reformları unutarak onun yerine feodal ve bürokratların yararına bir diktatörlük ve despotizm düzeni sürdürmeye mecbur bırakılmıştır (44).

Davud Han demogoji politikasıyla halkın, özellikle ilerici kitlelerin destek ve işbirliğini sağlayarak bir süre oyalayabilmiştir. Fakat çok süre geçmeden onun gerçek kişiliği ve amacı ortaya çıkmıştır; şöyle ki vatan sever aydınlar işlerinden alınarak onların yerine feodal sınıfın temsilcileri ve eski kral dönemindeki bürokratlar yerleştirilmiştir. Davud Han bu tutumuyla halkı tamamen siyasal yaşamın dışında bırakarak anti demokratik ve despotça politikasını sürdürmüştür (45).

Özetlemek gerekirse diyebiliriz ki, "Davud Han tarafından meydana gelen Cumhuriyet rejimi ve yapılan girişimler, halkın yararına değil, halka karşı kullanmaya başladı. Toprak reformu iğdiş edildi ve büyük toprak sahiplerinin yararına uygulamaya kondu. Krallık döneminde olduğu gibi nüfusun büyük çoğunluğu topraksız kalmaya mahkum bırakıldı. Okuma yazma kampanyası durduruldu. Emekçilerin çocuklarının okuma olanaklarına yeniden set çekildi.

Ekonomik gelişme durdu, çalışabilir durumdaki nüfusun büyük bir kısmı işsizlikle karşı karşıya kaldı. Bunların bir kısmı İran ve Öteki Körfez ülkelerine iş aramaya göç ettiler, bir kısmı ise büyük toprak sahiplerinin köleleri olarak tarlalarda çalışmaya mahkum edildi. Yozlaşma, rüşvet arttı. Cumhuriyet yöneticileri eskisine oranla daha fazla rüşvet almakla tanındılar. 1977'deki sahte

(43) Dupree, s. 770, Undeclared war, a.g.e., s. 5.

(44) Dupree, s. 770-771.

(45) Undeclared war, s. 6.

seçimler ve düzmece Anayasa çıkarılması da bütün bunların üzerine tuz biber ekti (46).

Daha önce açıkladığımız gibi Afganistan'da cumhuriyet rejimi 17 Temmuz 1973 tarihinde ilan edildi. Cumhuriyet döneminin ilk kurucu meclisi (Loya Jirgah-Grand Asselmbly) 30 Ocak 1977 tarihinde toplanarak, 14 Şubat 1977 tarihinde ilk Afganistan cumhurbaşkanını (47) seçmiştir. Cumhurbaşkanı, 24 Şubat 1977 tarihinde hazırlanan cumhuriyet Anayasasını onaylayarak yürürlüğü koymuştur (48).

Cumhuriyet Anayasası yargı organının kuruluşunu 22.6.1978 tarihinde, millet meclisinin toplanması ve açılışını 22.11.1979 tarihinde öngörmüştür. Bu tarihlerden önceki uygulamalar bir intikal (devir, geçiş) devresi olarak sayılır ve yargı, yasama organlarının görevleri cumhurbaşkanı (hükümet) tarafından yerine getirilir (madde 124, 126).

Anayasanın öngördüğü bu intikal devresi bitmeden Davud Han tarafından kurulan cumhuriyet düzenine 27 Nisan 1978 tarihinde son verildi, Afganistan'da Sol görüşün egemenliği altında Demokratik Cumhuriyet yönetimi ilan edildi ve 1977 Cumhuriyet Anayasası bütün kurum ve kurallarıyla yürürlük kazanmadan yürürlükten kaldırılmış oldu.

Siyasal iktidara devir alan Demokratik Halk grubu, ülke yönetimini öngördüğü programlar, fermanlar ve son olarak çıkardığı geçici usullerle sürdürdü. Kısa sürede Afganistan halkının büyük tepkileriyle karşı karşıya kalan bu yöntem Sovyetler Birliğinin bütün destek ve müdahalelerine rağmen uzun ömürlü olmadı ve Afganistan halkı bu yönetime ve onun asıl destekçisi olan Sovyetler Birliğini dize getirmeyi başardı ve Sovyet askeri birlikleri dahil tüm uzmanlarıyla Afganistan'ı terk etmek zorunda kaldılar. Afgan silahlı grupları bütün imkansızlıklara ve zorluklara karşı Sovyetleri ülkeden çıkarmayı başarırken kendi yönetimine bir düzen için sürdürmeye yanaşmıyorlar ve yönetimin gereği olan sistematik bir hiyerarşiye girişmiyorlar, gruplar halinde bölgesel ve etnik durumlarına dikkati nazara alarak barışık halde değil ayrışık ve düşmanca bakmayı sürdürüyorlar.

(46) Undeclared war, s. 7.

(47) Krallık düzenini ortadan kaldıran, Kralın yakın akrabası ve kız kardeşiyle evli olan M. Davud Han kurucu Meclis tarafından Afganistan'ın Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

(48) Cumhuriyet Anayasasının ruhu ve ilkeleriyle ilgili geniş bilgi için Bkz. Amîni, s. 67-72.